

A KÖLÖNTÉK NEVEINEK TÖRTÉNETI-ETIMOLÓGIAI VIZSGÁLATA

A kölöntefélék (Cottidae) a sugarasúszójú halak (Actinopterygii) osztályába és a skorpióhal-alakúak (Scorpaeniformes) rendjébe sorolt család. A legtöbb édesvízi kölönteféle a *Cottus* nembe tartozik. A fajok ritkán érik el a 15 cm-es hosszúságot. A *Cottus* a kölöntefélék (Cottidae; ném. *Groppenfische*, *Kaulköpfe*, *Kopffische*, ang. *Sculpins*, *Bull-Heads*, fr. *Cottes*, *Chabots*, sp. *Motes*, or. *Подкаменищиковые*, *Погатковые* [VN. 3298]) családjába tartozó névadó típusnem. A nemi név az oroszban *подкаменищики*, az angolban *sculpin*, a fehéroroszbán *надкаменищыки*, a franciában *chaboz*, az ukrában *бабець*, a románban *zglăvoacă* (W.). A latin szaknyelvi *Cottus* nemzetségnevet Linné tette érvényesen közzé 1758-ban (Syst.Nat. 1: 164), a terminus a gör. *kóttysz* 'nagy fej' szavakból való, középkori forrásokból is adatolható egy *kótte* hálnév. A halat nagy feje miatt *capitato* vagy *cottus* (< gör. *cotte* 'fej') néven hívták. A görög terminus az alapja a botos kölönte sp. *el coto* (1793: ua. 'Cottus gobio' [Allg.Pol.Lex. 1260]) nevének.

A *kölönte* 'Cottus' (MoH. 196; 1577: *kolonte* 'piscis capitosus' [KolGl.], 1887: *kölönte* 'Cottus' [HalK. 805], 1895: ua. [PallasLex. 10: 881], 1911: ua. [RévaiLex. 3: 617], 1929: ua. [BrehmL. 13: 236]) a népnyelvben ÚMTsz. 3: 536: *kölönte* | MTsz. 1: 1205: ua. [Székelyföld]) ma szaknyelvi név. A régi *kölönte* halnevünk a székely nyelvjárásokban őrződött meg. A *kölönte* szó a magyarban *kölöntz* alakban is megvan, a *kölöntz* 'akadályoztató fa, melyet a koslató marha nyakába kötnek' (MNY. 32: 387). Ezzel a főnévvel, illetve a ném. *Käuling*, *Keuling* (Hal. 33: 72) hálnévvel hozták összefüggésbe a magyar halnevet. Mindkét magyarázat elfogadhatatlan, valójában ismeretlen eredetű. A székely nyelvjárásokból jegyezte föl Herman Ottó *botoskölönte* alakban az erdélyi Erdővidéken, és tette szaknyelvi terminussá. A szaknyelvi *cifra kölönte*, *kisszájú kölönte*, *botos kölönte* elnevezések szintén Herman Ottótól származnak (HalK. 678).

BOTOS KÖLÖNTE J. *Cottus gobio* (MoH. 196). A kölöntefélék (Cottidae) családjába tartozó típusfaj. Európában a tiszta, oxigéndús folyóvizekben honos. Testhossza 10-12 cm. A teste bunkót formázóan megnyúlt, elől hengeres, hátulsó részén oldalról összenyomott.

1887: *botos kölönte* 'Cottus gobio' (HalK. 764), 1911: ua. (RévaiLex. 3: 617), 1929: ua. (BrehmL. 13: 236). Csupán a mai faji jelzővel is jelölték a székelyeknél ezt a halat, 1887: *boti*, *botos*, *butikóhal* 'Cottus gobio' (HalK.

764), 1890: *butkó* (NySz. 1: 313), 1897: *boti*, *bótka*, *botyika*, *botika* (Valló 36), 1914: *boti* 'ua.' (EtSz. 1: 504), 1929: *boti*, *botos*, *butikóhal* (BrehmL. 13: 236). A népnyelvben ÚMTsz. 1: 572: *bothal* 'apró hal', 1: 574: *botoshal* 'ua.' | HalK. 774: *boti* 'botos kölönte' [Erdővidék, Olt mente], 775: *butikó* 'ua.' [Udvarhely] | Gyurkó 164: *butikó*, *botos*, *boti*, *butikóhal*, *botfejű* 'Cottus gobio' [Csík].

Mint látható a szótörténetből és szóföldrajzból a *botos kölönte* halmnévben két egymástól függetlenül keletkezett, és külön használt halmnév kapcsolódott össze. Igen régi halmnév a *botos*, már 1211-ben feltűnik a tihanyi apátság egyik Árpád-kori halászának nevében, *Botus* halász a foglalkozása tárgya, a hal után kapta a nevét. Pais Dezső szerint „a *botos*, *boti*, *butikó* a *buta* és a *bot* szókkal függenek össze úgy, hogy a nevek a halmak alakjára vonatkoznak” (MNy. 32: 387). Ennek a halmak ugyanis otromba, széles feje van, ám mégsem ez a magyarázat. A *botos kölönte* nevében a *botos* faji jelző onnan származik, hogy – mivel e hal a kövek alá bújik – villás, ágas bottal fogják, vagy botra erősített villával szigonyozzák. A románban magyar eredetű kölcsönszó a *botasa* 'Cottus gobio' (FR. 13: 876; Gyurkó 169: *bota* 'ua.' [Naszód]) halmnév. A *botosászó* (HalK. 774) a szigony neve, mellyel ezt a halat szúrják.

A *kophal* 'Cottus gobio' (MoH. 196; 1544: *kop hal*, 1550 k.: *kophalath* [Oklsz. 517], 1549: *kopp*, 1592: *kophal* [TermtudKözl. 26: 491], 1680: ua. [SzT. 2: 585], 1864: *kop* [CzF. 3: 960], 1887: *kophal* 'Cottus gobio' [HalK. 764], 1914: ua. [RévaiLex. 12: 127], 1929: ua. [BrehmL. 13: 236]), a népnyelvben MoH. 196: *kopza* | Vutskits 13: *kopsa* | Gyurkó 164: *kopsa* 'ua.' (Udvarhely) hagyományos társneve a *botos kölöntének*. A magyarázó összetétel előtagja újfelnémet eredetű; vö. korai úfn. *kopp* 'Cottus gobio' (Mollay 288), ma ném. *Kopp*, *Kappe* (FB.), *Koppe* (DWb. 2214; 1666: *Koppen* [Baldner 214], 1682: ua. [Hohberg 2: 508], 1793: Oefreich: *Koppe* 'Cottus gobio' [Allg.Pol.Lex. 1259], 1796: *Kopp*, *Koppe* im Oberdeutschen [Adelung 2: 1716], 1796: *Kob*, *Koppe* mittlern lat. *Cobio*, *Gobio*, *Gobius* [Adelung 2: 1526], 1860: *Koppe* [Univ.Lex. 9: 710], 1869: *Koppe* 'Cottus gobio' [Brehm 5: 495]) halmnév nem a ném. *Kopf* 'fej' (< *Kopp* < lat. *capito* 'fej' < lat. *cupa*, *cuppa* 'kupa') szóból fejthető meg, mint a Grimm testvérek magyarázták szótárukban. Sokkal valószínűbb, hogy a *Kuppe* 'valaminek a lekerekített felső része' (BWDWb. 4: 270) jelentésű szóhoz tartozik, és ennek a nagy fejű, zömök, rövid testű halmak a kerekdedségére utal. A halnevet egy szláv nyelv is átvette; vö. kárpukr. *koppe* 'Cottus gobio' (Владыков 227).

Feje nagy és igen széles, erre utal *fejes hal* (1830: *fejes kolty* 'Cottus gobio' [Reisinger 10], 1868: *fejeshal* 'ua.' [Kriesch 84]) neve. Akárcsak idegen nyelvi nevei közül a ném. *Dickkopf*, *Dickkopp* (FB.; 1869: *Dickkopf*

'Cottus gobio' [Brehm 5: 495]), azaz 'vastag fej', illetve az ang. *bullhead* (FB.; 1787: *bulhead* 'Cottus uranoscopus' [Heppé 179], 1791: *bull-head* 'Cottus laeuis, capite spinis duabus' [Hb.Nat. 4: 286], 1793: *bullhead, riverbullhead* 'Cottus gobio' [Allg.Pol.Lex. 1259]), vagyis 'bikafej'. A bika szó megfelelője szerepel a hal ném. *Bullen* és or. *бычок-подкаменицик* (FB.) nevében is. A hal fejére utal ném. *Müllerkopf* (uo.) elnevezése is. Szintén a 'fej' főnévvel alkották a faj ném. *Kautzenkopf* (uo.; 1853: ua. 'Cottus gobio' [Leiblein 115]), továbbá ro. *zglavoc, zglavos* (FB.), *zglävoaca, zglävoc* (W.) nevét, amely a szerb *žglavoč* 'ua.' (uo.) név átvétele. A lett *platgalve* (uo.) nevének 'széles fej', ol. *capo grosso* (1793: *capo grosso* 'Cottus gobio' [Allg. Pol.Lex. 1260]) nevének pedig 'nagy fej' a jelentése. Nagy fejére ném. *Broadschädl* (Breitschädel), *Schlegelkopf, Kugelhaupt* (BWDWb. 4: 270), *Dickkopp* (EL.), *Dickkopf* (VN. 3302) nevei is utalnak. Ugyanez a névadási szemlélet háttere ném. *Turzbull*, ang. *bunchhead* és fr. *têtard, têteau, tête-d'âne* (< *tête* 'fej'), or. *головач, головостик* (EL.), le. *glowacz* (uo.; 1558: *goluuacz* 'Cottus gobio' [Hist.An. 402]), *glowaczyk*, ukr. *holovač, holovan* (SNPol. 2: 245), cs. *hlavač*, szlk. *hlač, hlavač, hlavan* (SIF. 129), szbhv. *glavoč, glavač, glavaš* (Hirtz 108), szln. *glovač, glavač* (Ferianc 79) nevei esetében. Az or. *голова* szónak szintén 'fej' a jelentése. A botos köllönte sajátos fejformájára utal or. *бычок, бык-рыба* (RF. 149), ukr. *бычок*, le. *byczek* (SNPol. 2: 245), azaz 'ökörke, ökörhál' elnevezése az ökör or. *бык* nevéből. És szintén a fejformája az alapja or. *широколобка* (RF. 149) nevének is, amely az or. *широкуй* 'széles' jelzővel, valamint a *лоб* 'homlok' szavak összetételével keletkezett.

Földről békaszerűen lapított fejére utal *békahal* (VN. 3302; 1856: *vízi békahal* [Bielz 167], 1868: ua. [Kriesch 84], 1887: *békahal* 'Cottus gobio' [HalK. 764], 1929: ua. [BrehmL. 13: 236]; a népnyelvben Gyurkó 164: ua.) elnevezése Csíksban. A népnyelvi Nyr. 119: 168: *kóhal* 'kövek alatt rejtőzködő széleshátú hal, háta, oldala rejtőszíne moszatos kövekre emlékeztet' (Ipoly mente) neve arra utal, hogy a botos köllönte tiszta, sebes sodrású, köves és kavicsos medrű, sekélyebb folyóvizekben a fenéken tartózkodik. Ugyancsak a 'kő' főnévvel alkották a faj or. *подкаменицик* (FB.; < az or. *под* 'alatt' és a *камен* 'kő' szavak összetétele), le. *klujek kamienny*, fi. *kivikala* és *kivisimppu* (uo.), valamint sv. *stensimpa* (uo.; 1787: *stanlake schlagg-fimpa* 'Cottus' [Heppé 182], 1793: *stenimpa* 'Cottus gobio' [Allg.Pol.Lex. 1259]) nevét is. 1682-ben Wolf Helmhard von Hohberg így jellemezte a faj kedvelt élőhelyét: „Dje Koppen hält sich gern auf in sandicht und steinichten frischen Bächlein, gehet gern am Grund” [Hohberg 2: 508], azaz a köllönték szívesen tartózkodik a homokos és köves friss patakocskákban, szívesen megy a fenékre.

A *bábéc* 'Cottus gobio' (MoH. 196; 1892: *babéc* [Nyr. 21: 153]; a népnyelvben ÚMTsz. 1: 292: *babéc* 'botfejű hal a havasi patakokban' [Szőkelyföld] | Gyurkó 164: *bábéc* 'Cottus gobio' [Gödömesterháza], *bábechal* 'ua.' [Gyergyó] | RK. 52: *babęc* 'halféle' [Disznajó], *babęc* 'ua.' [Mogyoró, Görgényüvergcserje] viszonylag új átvétel, a régi forrásokból hiányzik. Még Herman Ottó sem tud róla 1887-ben. Kölcsönszó a románból; vö. ro. *babită*, *babite* 'csupasz csiga' (RK. 52), *babuscă* 'vörösszárnyú koncér' (DRM. 1: 100), népnyelvi Gyurkó 169: *babă* 'Cottus gobio' (Moldova), *babuscă-albă* 'bodorka' (Duna-delta). A környező szláv nyelvekben is használatos halnév; vö. or. *babec*, *babica*, *babka* 'Cottus gobio' (RF. 150), *babjuk* 'ua.' (FU. 201), szlk. *babec* (Ferianc 79), kárpukr. *babec* (Владыков 226), ukr. *бабечъ звичайниї* (FB.), *бабечъ* (W.), nyelvjárási *bába*, *bábik*, *bábka*, le. *babiec* 'ua.' (EszÜ. 1: 104), szln. *babica* 'Cobitis barbatula' (RSzK. 1: 223), blg. *babka* 'Blicca bjoerkna' (RB. 100), *babuska* 'Rutilus rutilus' (uo. 64).

Az *ördög-hal* (MoH. 196; 1887: ua. 'Cottus gobio' [HalK. 764], 1904: ua. [Term. 23: 268], 1914: ua. 'Cottus' [RévaiLex. 12: 127], 1929: ua. [BrehmL. 13: 236]; Unger 68: ua. [Szőkelyföld] | MTsz. 2: 39: *ördög-hal* 'ua.' [Udvarhely m.]) tájnyelvi nevét eléggé csúf megjelenésével „vívta ki” magának Erdélyben. A Gyergyóban följegyzett *patkószegfejű* (MoH. 196; Gyurkó 164: ua.) erdélyi neve a felülről erősen lapított fejformáját írja le. Az *ebhal* (MoH. 196; 1794: *eb-hal* 'Cottus gobio' [Grossinger 204], 1868: *ebhal* [Kriesch 84], 1887: ua. [HalK. 764], 1929: ua. [BrehmL. 13: 236]; Jankó 312: *ebhal*) tulajdonképpen az ebihal neve, hasonlóságon alapuló névátvitel. Hasonneve a *kutyahal* (MoH. 196; 1794: *kutya-hal* 'Cottus gobio' [Grossinger 205], 1865: *kutyahal* 'ua.' [Hunfalvy 735], 1887: ua. 'ua.' [HalK. 764], 1914: ua. [RévaiLex. 12: 127], 1929: ua. [BrehmL. 13: 236]). Ugyancsak az ebihal nevével alkották a faj sp. *cavilat*, ol. *scazzone*, ném. *Kaulquappe*, észt *völdas*, holl. *rivier-donderpad* (FB.), valamint fr. *tétard* (uo.) nevét.

Az erdélyi Szolnok-Doboka megyében *pap*, *pópa* 'botos kölönte' (Szilády 14) neve is volt, a németben pedig *Pabst* (VN. 3302), azaz 'pápa' neve. A *putra* (1794: ua. [Grossinger 196], 1830: ua. [Reisinger 10], 1856: ua. 'Cottus gobio' [Bielz 167], 1870: ua. [CzF. 5: 381]; népnyelvi MTsz. 2: 234: *putra* 'ua.' [Erdély], *putri* 'ua.' [Tolna m.] | Dankó 483: *putra* 'ua.' [Bodrogköz]) társnévének minden bizonnyal az alapja – mivel kis termetű halról van szó – hasonló lehet, mint a *putri* 'kis ház' szónak. A *köpőce* 'Cottus gobio' (MoH. 196; népnyelvi Gyurkó 164: ua.) neve Gyergyóban talán a *köpőce* 'kivájt fából készített vízmerítő eszköz' (ÚMTsz. 3: 547) szóval függ össze, minden bizonnyal népetimológiai változtatással keletkezett a *kölönte* halnévből. A *kolty* (1801: *kólty* 'Cottus' [Term.Hist. 250], 1856: *kolty* 'Cottus

gobio' [Bielz 167], 1872: ua. [CzF. 3: 940], 1887: *kolty* 'ua.' [HalK. 764], 1929: ua. [BrehmL. 13: 236]; nyelvjárási Unger 75: *kolok* 'ua.' [Garam] | HalK. 803: *kolty* 'ua.' [Erdélyi részek]) alak nyomdahiba eredményeként terjedt el, először Szenci Molnár Albert magyar–latin szótárának 1621-i kiadásában (az 1604-i és 1610-i első két kiadásában még *koltz* szerepel), majd Pápai Páris magyar–latin szótárában (1708) szedtek a *koltz* *tz*-je helyett *ty*-t; a latin–magyar részben már helyesen szerepel.

A fajnak a latin szaknyelvi *Cottus gobio* binóment és a szinonim *Cottus laevis* nevet Linné adta 1758-ban (Syst.Nat. 1: 452). A latin szaknyelvi *gobio* fajnév ókori halnév, a lat. *gobio*, *gobius*, *gobii* ógörög eredetű; vö. *kobiósz* 'ua.'. Európai honosságára utal földrajzi neves ang. *European bullhead* (FB.), ném. *europäische Groppe* (VN. 3302), or. *европейский обыкновенный подкаменищик*, szlk. *hlaváč európsky* (W.) neve. Az ang. *sculpin* (FB.) nevét átvették az észtek; vö. észt *sculpin* 'ua.' (uo.), az 'édesvízi' jelzővel ang. *freshwater sculpin* (uo.). Szintén édesvízi élőhelyére utal or. *бычок-пресноводный*, ol. *marsion d'aqua dolce*, port. *escorpião-de-água-doce*, dán *ferskvandsulk* (uo.). 1793-ban Philipp Andreas Nernich a botos köllönte akkori neveiből a következőket említi enciklopédiájában: *Kulkwappe*, Würzburg: *Kugelruppe*, Regensburg: *Pott*, holl. *govie* (Allg.Pol.Lex. 1259), ol. *meffore*, port. *caboz*, or. *schirokalopa*, *pidaba* 'Cottus gobio' (uo. 1260). Az or. *баба-рыба* (FB.) nevének 'borszorkányhal' a jelentése csúf külseje miatt. A port. *escorpião-de-água-doce* (uo.) és tör. *dereiskorbiti baligi* (uo.) elnevezésének pedig 'édesvízi skorpió', illetve 'pataki skorpióhal' a jelentése, mert a botos köllönte a skorpióhal-alakúak (Scorpaeniformes) rendjébe (ezen belül a köllöntefélék 'Cottidae' családjába) tartozó faj.

Világos uszonyaira utal dán *hvidfinnet ferskvandsulk* és norv. *hvitfinnet steinulke* (FB.), vagyis 'fehér uszonyos édesvízi köllönte', illetve 'fehér uszonyos kőköllönte' elnevezése. A franciában *cabot*, *chabot* (uo.; 1787: *chabot* 'Cottus uranoscopus' [Heppé 179], 1793: ua. 'Cottus gobio' [Allg.Pol.Lex. 1260], 1825: ua. 'Cottus laevis' [Hb.Nat. 240]), *chaboisseau*, *chabot périalpin* (FB.), illetve *chabot de rivière* (1829: ua. 'Cottus gobio' [Cuvier 145]), azaz 'alpesi/folyami köllönte' néven ismerik. Társneve a franciában *aze*, *bottesassot*, *séchet* (FB.). További idegen nyelvi neve az ol. *go de brenta*, or. *воронка*, *широколобка*, szln. *kapic*, dán *flodulk* (uo.), baskír *зөгәй*, tatár *таубаш*, szerb *neu*, cseremisiz *күбәй* (W.). A 'tüskés' jelző megfelelője szerepel sp. *carrasco espinoso* (W.) elnevezésében. Régtől adatolható neve a fr. *glauoche* (1558: ua. 'Cottus gobio' [Hist.An. 402]), valamint a ném. *Groppe*, *Gruppe*, *Greppé* (FB.; 1558: *Grott*, *Kropp* 'Cottus gobio' [Hist.An. 402], 1575: *gemeiner Gropp* [Fischb. 164], 1598: *Gropp* 'ua.' [uo. 162], 1782: *Kruppe* 'Gobio' [Hb.Nat. 2: 292], 1787: *Groppen* 'Cottus' [Heppé 178], 1791:

Gropp, Kruppe 'Gobio, Cottus laeuis, capite spinis duabus' [Hb.Nat. 4: 286], 1793: Schweiz: *Gropp, Groppe, Kroppe* 'Cottus gobio' [Allg.Pol.Lex. 1259], 1830: *Gropp, Kruppe* [Hb.Nat. 240], 1859: *Groppe* 'Cottus' [Univ.-Lex. 7: 666], 1869: *Groppe, Gruppe* 'Cottus gobio' [Brehm 5: 495]) társneve.

Hengeres, vastag testére utal az ang. *miller's thumb* (FB.; 1791: ua. 'Cottus laeuis, capite spinis duabus' [Hb.Nat. 4: 286], 1793: ua. 'Cottus gobio' [Allg.Pol.Lex. 1259]), azaz 'molnár hüvelykujja' alakleíró neve. A 'közön-séges' faji jelző szerepel a faj ang. *common bullhead*, or. *обыкновенный подкаменичник*, fr. *chabot commun*, szlk. *hlavác obyčajný*, litv. *paprastasis kujagalvis*, közönséges, dán *almindelig ferskvandsulk*, észt *harilik võldas*, cs. *hlavac obyčajny* (FB.), or. *обыкновенный бычок-подкаменичник*, fehéror. *подкаменичык звычайны* (W.) elnevezésében. További társneve a németben a *Westgroppe* (uo.), *Tolben, Kuleken* (FB.). Régi neve a szász *Keuling* (1558: ua. [Hist.An. 402], 1624: *Kueling* 'Gobio' [Icht.Nom. 36], 1793: *Käuling* 'Cottus gobio' [Allg.Pol.Lex. 1259]), a *Kaulpazen*, Schwaben: *Kohpazen, Kaulpelz, Kaulkrappe, Kaulruppe Kulkopp* (1793: uo.) és a *Kolbe* (1793: ua. [uo.]), hívták a németben *Dolm* (W.; 1869: ua. 'Cottus gobio' [Brehm 5: 495]), *Dolbn* (FB.) néven is. Élőhelye az alapja ném. *Müller* (1793: Slefien 'Cottus gobio' [Allg.Pol.Lex. 1259]), *Mühlkoppe* (VN. 302), *Müllerkoppe, Müllerkopf* (EL.), azaz 'malom-, molnárkölon-te, molnárfej' társnevének, ez a hal szereti ugyanis az oxigéndús folyóvizeket, és a malomárkok ilyenek. Az angolban is megvan *miller's thumb* (uo.), azaz 'molnár hüvelykujja' neve.

Pikkelyek nélküli, azaz csupasza a feje, erre utal a ném. *Kaulkopf* (FB.; 1558: *Kaulhaupt* 'Cottus gobio' [Hist.An. 402], 1776: *Kaulkopf* 'ua.' [Müller 4: 137], 1787: ua. [Heppe 179], 1791: ua. 'Cottus laeuis, capite spinis duabus' [Hb.Nat. 4: 286], 1796: *Kaulhaupt, Kaulkopf* 'im mittlern lat. Cobio, Gobio, Gobius' [Adelung 2: 1526], 1860: *Kaulkopf* [Univ.-Lex. 9: 710], 1869: ua. 'Cottus gobio' [Brehm 6: 496]) neve. Teste is csupasza, nincsenek pikkelyei, ez az alapja *Kaulfisch* (1857: *Kaulfisch* 'Cottus gobio' [Roßmäßler 69]), azaz 'meztelenhal' elnevezésének. Nyálkás a testfelülete, ezért kapta a németben a 'taknyos' jelzővel *Rotzer* (VN. 3302), *Rotzkolbe, Rotzkober* (FB.; 1779: *Rotzkolbe* 'Gobio' [Hb.Nat. 1: 240], 1793: *Rotzkober, Rotzkove, Rotzkolbe* 'Cottus gobio' [Allg.Pol.Lex. 1259], 1796: *Rotzkolben* 'im mittlern lat. Cobio, Gobio, Gobius' [Adelung 2: 1526]) elnevezését. A feje ugyancsak nyálkás, ez az alapja a ném. *Rotzkopf* (W.), azaz 'taknyos fej' nevének.

KISSZÁJÚ KÖLÖNTE J. *Cottus microstomus* (W.). Európában a Dnyeszter, az Odra és a Visztula vízgyűjtő területein honos. Testhossza legfeljebb 10 cm.

1887: *kisszájú kölönte* 'Cottus microstomus' (HalK. 764), 1895: *kis szájú kölönte* 'ua.' (PallasLex. 10: 881), 1914: ua. (RévaiLex. 12: 127). A Fek-

te-tenger medencéjében is él, ukr. *бабець малоротий* (W.) nevében szintén 'kis szájú' a faji jelző jelentése. Az addig ismeretlen fajt Johann Jacob Heckel írta le 1839-ben, ő adta neki a latin szaknyelvi *Cottus microstomus* binóment (Heckel 2: 147). A Balti-tenger medencéjében is honos, erre utal ném. *baltische Groppe* (FB.), azaz 'balti köllönte' neve.

CIFRA KÖLLÖNTE J. *Cottus poecilopus* (MoH. 184). Észak- és Közép-Európától Szibérián át az Amur vízrendszeréig honos. Testhossza 7-8 cm, az oxigéndús, hideg vizeket kedveli.

1887: *czifra köllönte* '*Cottus poecilopus*' (HalK. 764), 1895: *cifra köllönte* 'ua.' (PallasLex. 10: 881), 1914: ua. (RévaiLex. 12: 127), 1929: ua. (BrehmL. 237). Nálunk csak a Tisza vízrendszerében él, az ország jelenlegi területén ritka, népi neve sincs. Binominális szaknyelvi nevében a *cifra* faji jelzőt Herman Ottótól kapta, a halat tarkaságáról nevezte így el. A színe ugyanis sötét tónusú foltokkal tarkított zöldes- vagy barnásszürke, a hasa sárgásfehér, az első hátúszó szegélye narancssárgás, a hasi uszonyát pedig keskeny harántsávok díszítik. Színes uszonyaira utal a ném. *Buntflossenkoppe*, cs. *vranka pruhoploutvá*, dán *finnestribet ferskvandsulk* (FB.) elnevezése is.

A farokúszó tövénél sötét folt látható, ez az alapja az ang. *spotted sculpin*, *mottled sculpin* (FB.), illetve ro. *zglävocul pestriț* (W.), vagyis 'pettyes köllönte' elnevezésének. Szibériai honosságára utal földrajzi neves ang. *Siberian bullhead*, ol. *scazzone siberiano* (uo.), fr. *chabot de Sibérie*, ném. *sibirische Groppe* (FB.) neve. Ázsiában is egészen az Amur vízrendszeréig honos, ez az alapja ro. *zglävocă răsăriteană* (W.), azaz 'keleti köllönte' elnevezésének. További idegen nyelvi neve a fi. *kirjoeväsimplu* (FB.), a faj or. *нестроногий подкаменичник, подкаменичник niостроплавниковий*, norv. *steinsmett, steinulke* (uo.) nevét – a kövek alatti rejtőzködésére utalva – a 'kő' főnév megfelelőjével alkották. Nagy feje feltűnően széles és lapos, erre utal szlk. *hlavác pásoplutvý* és le. *glowacz pregopletwy* (uo.) elnevezése. A felmelegedést nem bírja, ezért a 24 Celsius-foknál melegebb vizekben elpusztul. A tiszta és hideg hegyi vizeket kedveli, igazi élőhelye a hegyi patakok és folyók pisztrángzónája. Ezért kapta sv. *bergsimpa* (uo.) és ang. *Alpine bullhead* (VN. 3303), vagyis 'hegyi köllönte', illetve 'alpesi bikafej' nevét.

Szakirodalom

- Adelung, Johann Ch. 1793–1801. *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart*. Leipzig.
- Allg.Pol.-Lex. = Philipp Andreas Nemnich 1793–1798. *Allgemeines Polyglotten-Lexicon der Natur-Geschichte*. Hamburg.
- Baldner, Leonhard 1666. *Recht natürliche Beschreibung und Abmahlung der Wasser-Vögel, Fischen*. Strassburg.

- Bielz, A. 1856. *Fauna der Wirbeltiere Siebenbürgens*. Hermannstadt.
- Brehm, Alfred E. 1864–1876. *Illustriertes Thierleben*. Hildburghausen, Leipzig. 4. Aufl. 1911–1920. <https://doi.org/10.5962/bhl.title.124464>
- BrehmL. = Brehm Alfréd 1930. *Az állatok világa. 13–14*. A hazai viszonyokra alk. Leidenfrost Gyula. Budapest.
- BWDWb. = Brockhaus–Wahrig 1980–. *Deutsches Wörterbuch*. Stuttgart.
- Cuvier, Georges 1816–1817. *Le Règne Animal distribué d'après son organisation II*. Paris.
- DA. = *Dictionarul limbii romane*. Bucuresti, 1913–1940.
- Dankó Imre 1972. Bodrogi közeli halászsztár. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Évk. XI*: 449–504.
- DRM. = *Dictionar roman–maghiar*. Cluj. 1964.
- DWb. = Gerhard Wahrig 1971. *Deutsches Wörterbuch*. Gütersloh.
- EL. = *Encyclopedia of life*. (A legnagyobb biológiai adatbázis) <http://www.eol.org>
- EszU. = *Etimologicsnij slovník ukrainszkoj movi*. Kijev, 1982.
- FB. = *Fischbase. A global species database of fish species*. www.fishbase.org/search.php (hozzáférés: 2017.).
- Ferianc, Oskár 1948. *Slovenské názvoslovie ryb Československej republiky*. Turčiansky Svätý Martin.
- Fischb. = Conrad Gesner 1575. *Fischbuch, das ist ein kurze, doch vollkommne Beschreibung aller Fischn*. Zurich; Franckfurt am Meyn, 1598.
- FU. = *Fauna Ukrainy*. Part. 8. Fishes. Vol. 1. Kiev, 1980.
- Grossinger, Joanne 1794–1797. *Universa historia physica regni Hungariae*. Posonii et Comaromii.
- Gyurkó István 1972. *Édesvízi halaink*. Bukarest.
- HalK. = Herman Ottó 1887. *A magyar halászat könyve I–II*. Budapest.
- Hb.Nat. = Johann Friedrich Blumenbach: *Handbuch der Naturgeschichte*. Göttingen–Wien, 1779–1832.
- Heckel, Johann Jacob 1852. *Bericht einer ichthyologischen Reise. Anhang III*. Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. 9: 49–123.
- Heppe, Johann Christoph 1787. *Abbildung und Befchreibung der Fische*. Nürnberg. <https://doi.org/10.5962/bhl.title.6765>
- Hirtz, Miroslav 1956. *Rječnik narodnich zooloških naziva. Knj. 3. Ribe (Pisces)*. Zagreb.
- Hist.An. = Conradi Gesneri: *Historiae Animalium Liber IIII. qui est de Piscium [et] Aquatilium*. Zürich, 1558.
- Hohberg, Wolf Helmhard von 1682. *Georgica Curiosa. Bd. 2*. Nürnberg.
- Hunfalvy János 1865. *A magyar birodalom III*. Pest.
- Jankó János 1902. *A Balaton-melléki lakosság néprajza*. Budapest.
- Kriesch János 1868. *Halaink és haltenyésztésünk*. Pest.
- MoH. = Pintér Károly 1989. *Magyarország halai*. Budapest.
- Mollay Károly 1982. *Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig*. Budapest.

- Müller, Philipp Ludwig S. 1776. *Des Ritters Carl von Linné vollständigen Natursystemf IV*. Nürnberg.
- Reisinger, Joannes R. 1830. *Specimen ichthyologiae*. Buda.
- RF. = Irmgard Leder 1971. *Russische Fischnamen*. Wiebaden.
- RK. = Márton–Péntek–Vöö 1977. *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai*. Bukarest.
- Roßmäßler, Emil Adolf 1857. *Das Süßwasser-Aquarium*. Leipzig.
- RSzK. = *Recsник szrpszkohrvatskog knyizsevnog i narodnog jezika*. Beograd, 1959.
- SIF. = Václav Machek 1947. *Einige slawische Fischnamen*. *Zeitschrift für Slavische Philologie* 19: 53–67.
- SNPol. = Erazm Majewski 1889–1894. *Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich*. I–II. Warszawa.
- Syst.Nat. = Caroli Linnaei: *Systema naturae per regna tria naturae: secundum classes, ordines*. Holmiæ, 1758–1759.
- Szilády Zoltán 1907. *A magyar népnyelv állatnevei*. Temesvár.
- Term.Hist. = Földi János 1801. *Természeti história*. Pozsony.
- Term.Tud.Közl. = *Természettudományi Közlöny*. Budapest, 1869–1944.
- Unger Emil 1919. *Magyar édesvízi halhatározó*. Budapest.
- Univ.Lex. = *Pierer's Universal-Lexikon der Vergangenheit und Gegenwart*. 4. Auflage. Altenburg, 1857–1865.
- Valló Albert 1897. *Tót elemek a magyar nyelvjárásokban*. Keszthely.
- Vladykov, Vadim 1925. *Über einige neue Fische aus der Tschechoslowakei (Karpathorußland)*. *Zoologischer Anzeiger* 72: 248–52.
- VN. = Gozmány László 1979. *Vocabularium nominum animalium Europae septem linguis red.* Budapest.
- Vutskits György 1904. *A Magyar Birodalom halrajzi vázlat*. Keszthely.
- W. = *Wikipedia*, the free encyclopedia (<http://wikipedia.org>).
- Владыков, Вадим 1927. *Обычные названия рыб в различных местностях Подкарпатской Руси*. *Просвите*, 5: 205–32. Ужгород.

Rácz János

nyelvész, PhD

E-mail: raczjanos@indamail.hu

<https://orcid.org/0000-0002-9473-1319>